

УДК 343.974

Козаченко Олександр Іванович –

доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, старший науковий співробітник,

Гелемей Микола Олегович –

ад'юнкту кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ

Організовані злочинні угруповання екстремістської спрямованості

У статті розглядається поняття організованої злочинності екстремістської спрямованості, визначається її зміст і сутність, а також запропоновано шляхи протидії діяльності таких організацій.

Ключові слова: злочинна організація екстремістської спрямованості, участь у злочинній організації, лідер злочинної організації, ціль злочинної організації.

У період розбудови незалежної, демократичної, правової, соціальної Української держави великого значення набуває забезпечення прав і свобод людини, одним із напрямів якого є боротьба зі злочинністю. За результатами соціологічних опитувань боротьба зі злочинністю, особливо її організованими формами, фігурує в числі перших найнебезпечніших загроз суспільству. Вченими і правоохоронцями констатовано, що організована злочинність становить своєрідну вищу стадію розвитку злочинності та є найбільш стійким і консолідованим проявом першої. У преамбулі Рамкової Конвенції ООН проти організованої злочинності від 21 липня 1997 року підкреслюється усвідомлення державами-учасницями цієї Конвенції того факту, що “організована злочинність у її національних і транснаціональних аспектах дестабілізує міжнародні відносини, включаючи міжрегіональне, регіональне, субрегіональне і двостороннє співробітництво, за допомогою впливу на політику, засоби масової інформації, органи державного управління, судову владу та економіку за рахунок створення структур комерційного і підприємницького характеру” [1, с. 69].

Екстремізм у поведінці людини і соціальних груп – явище, власне кожній історичній епосі, яке не піддається, ймовірно, повному ви-

коріненню. Ступінь і гострота проявів екстремістських настроїв обумовлені соціальними та економічними трансформаціями, ослабленням рівня цілісності суспільства тощо.

Молодіжний екстремізм – це протиправна діяльність, молодих осіб у віці від 14 до 35 років, на основі соціальної, національної, расової, релігійної та іншої нетерпимості.

Під екстремізмом варто розуміти чітко визначене, окремо взяте явище. Екстремізм з самого початку – це прихильність до крайніх поглядів і заходів, проте в даний час під екстремізмом розуміється також і як, певна діяльність, у результаті якої можуть виникати негативні наслідки.

Існування злочинних зграй відоме ще з давніх часів. Фактично всі змови та заклоти, якими багата як вітчизняна, так і світова історія, являли собою, з точки зору чинного на той час законодавства та існуючого суспільного устрою, не що інше, як своєрідні типи злочинних угруповань, які прагнули досягнення політичних цілей, але поруч з ними траплялися випадки групових стихійно-імпульсивних спалахів сваволі, вандалізму та насильства над особою, а також існували об'єднання, які були з самого початку злочинної спрямованості.

Проблемі протистояння організованій злочинності екстремістської спрямованості з боку держави та суспільства приділяється не значна увага. Певні заходи протидії організованій екстремістській злочинності вживаються, удосконалюється правова база боротьби з нею, зокрема, готується до прийняття Закон України “Про протидію екстремізму”, проте ця робота ще далека від завершення.

Феномен організованої злочинності з окремих її аспектів розглядався в роботах Ю. М. Антоняна, Д. Альбіні, Р. Р. Галіакбарова, О. І. Гурова, Є. Б. Галкіна, А. І. Долгової, С. В. Дьякова, О. С. Ємельянова, В. Є. Емінова, М. Г. Іванова, С. М. Іншакова, І. І. Карпеця, М. І. Ковальова, Н. Ф. Кузнецової, Ю. Г. Козлова, Д. Кресі, Р. Келлі, Р. Кларка, В. В. Лунєєва, Ф. Мартенса, А. С. Нікіфорова, Д. Й. Никифорчука, В. А. Номоконова, В. В. Осіна, В. С. Овчинського, А. С. Овчинського, В. Д. Пахомова, В. С. Разінкіна, М. І. Слінька, О. В. Топільської, П. Трембля, В. С. Устінова, Л. Шеллі та інших.

В Україні захищено декілька кандидатських дисертацій з окремих аспектів протидії організованій злочинності. Ця проблема розглядалась у роботах П. П. Андрушка, В. І. Борисова, Ф. Г. Бурчака, Н. О. Гурової, І. М. Даньшина, В. П. Ємельянова, А. Ф. Зелінського, О. Г. Кальмана, В. М. Куца, О. Г. Кулика, Є. К. Марчука, М. І. Мельника, О. М. Литвака, В. І. Рібакова, В. В. Сташиса, М. А. Стручкова, В. Я. Тація, О. Ю. Шостко та інших.

Разом з тим, до цього часу виникають складнощі з розмежуванням видів злочинних угруповань, трактуванням низки пов'язаних

з ними понять, що негативно позначається на стані протидії організованих злочинності екстремістської направленості.

Сплеск загальної і водночас групової та й організованої злочинності відбувся на території нинішньої Української держави наприкінці ХХ століття внаслідок відомих соціальних потрясінь: від'єднання України від СРСР, суспільних перетворень, здійснених комуністичною владою. Цьому головним чином сприяли вихід на волю великої кількості ув'язнених, руйнація старих поліцейських структур і мала чисельність та низька професійна компетентність нових, занепад економічної сфери, девальвація усталених соціальних цінностей, дезорієнтація суспільства, новою соціальною стратифікацією. Її експансія до суспільних структур стала набувати зухвалого характеру, організовані злочинні угруповання вступили в період бурхливого розвитку, надбання технічного оснащення та озброєння, встановлення міжнародних зв'язків.

Приблизно з початку 90-х років минулого століття можна вести мову про формування усталених структур організованої злочинності, здійснення нею активної протидії органам державної влади, спрямованим на припинення її діяльності, встановлення організованою злочинністю контролю майже за всіма сферами суспільного життя, транснаціоналізацію організованої злочинності, продовження її розкладаючого, згубного впливу на суспільні інституції, блага, цінності та відносини.

Особлива суспільна небезпека організованої злочинності робить боротьбу з нею одним із пріоритетних напрямів правоохоронної діяльності. Це пояснюється не тільки тим, що заподіюється величезна матеріальна шкода суспільству, не тільки значною втраченою її громадянами життя та здоров'я, майна в результаті дій учасників організованих злочинних структур, а й більш широким колом факторів. До їх числа відносяться, зокрема, формування та розповсюдження серед населення ціннісних орієнтацій на аморальність і всюдозволеність, моральне розбещення десятків і сотень тисяч членів суспільства, в тому числі неповнолітніх та молоді, осіб, які втратили соціальну перспективу, які втягуються (нерідко навіть не підозрюючи про масштаби дій злочинців) в ті чи інші форми пособництва, та використання вигод з результатів організованої злочинної діяльності. Організована злочинність екстремістської спрямованості самим фактом свого існування сприяє ескалації жорстокості й насильства, підриву авторитету держави та її органів в очах населення у зв'язку з нібито безсиллям у боротьбі з нею. Не можна недооцінювати і такі чинники, які посилюють суспільну небезпеку організованої злочинності, як підтримання в деяких випадках дій націонал-екстремістів, впровадження в легальні управлінські та підприємницькі структури для використання їх в злочинних цілях; цілеспрямовані зусилля з розширення масштабів корупції в державному апараті; створення паралел-

льних структур влади за кланово-етнічним (родовим, племінним) принципом. Проникаючи в органи законодавчої влади й державного управління, у правоохоронні й судові установи, організовані злочинні угруповання лобіюють у них свої незаконні інтереси, завдають значних збитків суспільству та державі, а також конкретній людині [5, с. 99].

Зокрема, організовані злочинні структури цілеспрямовано створюють умови для свого відтворення шляхом розповсюдження в середовищі населення азартних ігор, наркотиків, проституції і т. д. (пряме залучення, пропаганда через засоби масової інформації), що збільшує чисельність фонового контингенту, підтримує організовану злочинність і готовий надати їй допомогу. Використовується, і політична, у тому числі національно-екстремістська, фразеологія; створюються молодіжні територіальні угруповання і банди, об'єднані за націоналістичними, релігійними та іншими поглядами.

Р. Р. Галакбаров організацію групи ототожнює зі створенням [2], а під керівництвом пропонує розуміти дії по об'єднанню та спрямуванню зусиль інших учасників для досягнення поставлених перед групою цілей. Конкретно керівництво виражається в повчанні рядових учасників і контролі за діяльністю групи. На відміну від організації, керівництво можливо тільки в рамках цілком сформованої групи. Оповіщення про місце і час яви, підшукання або надання приміщення – це не організація.

Таким чином, особа тільки тоді може бути визнана учасником будь-якого формування, яке має за мету вчинення злочинів, коли вона, так чи інакше, бере участь у скоєнні конкретних злочинів. В іншому випадку буде відсутній причинний зв'язок із злочинними наслідками, що тягне і відсутність співучасті як такої, а, отже, і підстави кримінальної відповідальності.

Перш за все, варто враховувати, що участь у таких формуваннях – це хоча й особливого роду, але все ж таки “співучасть”. Практично в будь-якій роботі про співучасть у злочині вказується обов'язкова наступна ознака – причинний зв'язок між діянням конкретного співучасника і загальним злочинним наслідком. Такий підхід вироблений досить давно і є загальноновизнаним в кримінально-правовій науці. При цьому результат у даному випадку необхідно розуміти в широкому значенні й не ототожнювати зі злочинними наслідками у злочинах із матеріальним складом: мова йде про ту шкоду, що заподіюється будь-яким злочинним діянням у соціально-правовому сенсі, бо в подібному трактуванні безнаслідкових злочинів не буває.

На наш погляд, участь особи в екстремістській організації може виражатися в таких діяннях, які:

- передбачені в якості конкретного злочину (злочинів) Особливою частиною КК України;
- є співучастю в конкретному злочині (злочинах);

– представляють собою готування чи замах на конкретний злочин (злочини).

Конкретизуючи запропонований підхід до екстремістської організації, можна стверджувати наступне. Участь в екстремістській організації передбачає, в першу чергу, підготовку або вчинення особою злочинів екстремістської спрямованості, а також вчинення особою будь-яких інших діянь у злочинних інтересах спільноти (проте, в будь-якому випадку ці діяння повинні бути причинно пов'язані конкретними злочинами, здійснюватися зазначеною організацією). Це може бути забезпечення учасників злочинної організації технічними засобами, транспортом; фінансування злочинних акцій та надання іншої матеріальної допомоги; підшукування об'єктів суспільно небезпечних посягань і т. д.

Варто зазначити, що участь в екстремістській організації має бути діяльною та активною, коли особа істотно сприяє її функціонуванню.

Окрім структури злочинів, учинюваних організованими злочинними угрупованнями, важливим елементом характеристики стану організованої злочинності є характеристика особи учасника організованого злочинного угруповання.

Окремого розгляду заслуговує особа організатора злочинних угруповань, оскільки цілком можна погодитися з висловлюваними в науці думками про те, що організатор є найбільш небезпечною фігурою серед співучасників.

Усе вищевикладене дозволяє дійти низки висновків:

1. Участь в екстремістському співтоваристві, яке ставить перед собою мету підготовки або вчинення злочинів екстремістської спрямованості, має виражатися в учиненні конкретних, передбачених КК України суспільно небезпечних діянь в інтересах цієї спільноти (безпосередньому скоєнні, вчиненні в співучасті, приготуванні до таких злочинів і замаху на них).

2. Участь має бути активною, діяльною і не може виражатися в простій бездіяльності, перебуванні в членстві в злочинній організації.

3. Особа може вважатися членом спільноти лише тоді, коли вона істотно сприяє її функціонуванню.

4. Участь у спільноті має визнаватися закінченим злочином, коли особа не просто дасть згоду на вступ до неї, а обов'язково підкріпить це конкретною практичною діяльністю, виконає будь-які дії, що впливають з факту приналежності до діяльності відповідної кримінальної структури.

Зауважимо, що вивчення особи лідера злочинного угруповання має певну складність, оскільки, як вказується вченими, зокрема Ю. Г. Козловим [3, с. 26], лідери злочинних угруповань глибоко законспіровані, а низька якість розслідування, що має місце в ряді випадків, не дозволяє встановити, хто був лідером угруповання та керівником його злочинної діяльності. О. І. Гуров, характеризує особу лідера злочинного угру-

повання, зазначив, що він частіше не судимий, вельми розумний, має організаторські здібності, а за консультантів мав досвідчених професійних злочинців з числа так званих авторитетів, та навіть “зłodіїв у законі” [4, с. 34].

Цілями екстремістської злочинної організації є підготовка або вчинення за мотивами ідеологічної, політичної, расової, національної чи релігійної ненависті або ворожнечі, а також з мотивів ненависті або ворожнечі відносно якої-небудь соціальної групи екстремістської спрямованості, метою ж об'єднання організаторів, керівників чи інших представників частин або структурних підрозділів екстремістської організації виступає розробка планів і (або) умов для вчинення злочину екстремістської спрямованості.

Припинення злочинної діяльності молодіжних угруповань екстремістської спрямованості здійснюється на тих же засадах, що й припинення діяльності будь-якої групи злочинців і може бути здійснене шляхом:

- переорієнтації напрямку діяльності або мети існування угруповання, тобто здійснення заходів, що спрямовані на зміну ціннісних орієнтацій молодіжних угруповань з антигромадського на інші, які позитивно сприймаються громадськістю;

- роз'єднання групи із середини, тобто здійснення заходів, що спрямовані на протиставлення лідера та активних членів угруповання один одному, створення протиріч між ними і т. ін., що по суті призводить до розпаду групи;

- дезорганізації діяльності, тобто компрометації будь-яким чином лідера або найбільш авторитетних членів групи в очах інших (невиконання встановлених правил, порушення прийнятого кодексу честі тощо);

- нейтралізації негативного впливу сторонніх людей, які втягують нових осіб до злочинної діяльності, тобто здійснення заходів, що спрямовані на виявлення та усунення організаторів злочинної діяльності (притягнення до кримінальної відповідальності, компрометація останніх тощо);

- притягнення до передбаченої законом відповідальності за протиправну діяльність як лідерів, так і членів злочинного угруповання екстремістської спрямованості;

- інше.

Ми вважаємо, що для кожного суспільства роль такої події, як випадки проявів націоналізму і ксенофобії, доцільно розглядати як особливий сигнал занепокоєння і тривожності, тому що за цим може слідувати відкрите протистояння, в тому числі й збройне.

Тому особливої важливості набуває діяльність щодо своєчасного попередження екстремістських проявів, а особливо попередження

Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)

виникнення та діяльності злочинних організацій екстремістської спрямованості, що становлять собою значну суспільну небезпеку і виникають на ґрунті расової, національної та іншої несприятливості.

У свою чергу, попередження міжнаціональних конфліктів є виключно складним завданням, оскільки це явище породжується багатьма соціальними, політичними, психологічними, економічними, історичними та іншими причинами. Отже, на нашу думку, такі причини повинні бути об'єктами профілактичного втручання з боку органів державної влади, особливо правоохоронних.

Проведення профілактичних заходів з метою недопущення проявів екстремізму, що може призвести до більш тяжких злочинів, таких як тероризм, вимагає розроблення державної програми, яка передбачала б участь усіх державних органів у її втіленні в життя. Особливою має стати роль і громадських організацій у зазначеному питанні.

Список використаних джерел

1. Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію / упоряд. М. І. Камлик, Є. В. Невмержицький, Л. М. Доля, А. О. Мельник ; [за ред. Романюка Б. В., Камлика М. І.]. – К. : Школяр, 1999. – 480 с.

2. Красинский В. В. Об основных проблемах применения Федерального закона “О противодействии экстремистской деятельности” / В. В. Красинский // Закон и право. – 2003. – № 8. – С. 13–14.

3. Что такое организованная преступность? Круглый стол журнала “Социалистическая законность” // Соц. законность. – 1988. – № 9. – С. 25–27.

4. Гуров А. И. От эмоций к фактам (взгляд на проблему организованной преступности) / А. И. Гуров // Соц. законность. – 1988. – № 10. – С. 33–36.

5. Погорецький М. А. Організована злочинність: тенденції розвитку та заходи протидії / М. А. Погорецький // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) : наук.–практ. журнал Міжвід. наук.-досл. центру з проблем б-би з орг. злоч. при РНБО України. – 2007. – № 16. – С. 99–110.

В статье рассматривается понятие организованной преступности экстремистской направленности, определяется ее содержание и сущность, а также предложены пути противодействия деятельности таких организаций.

The article deals with the concept of the organized crime of an extremist orientation, its maintenance and essence is defined, and also the ways of counteraction to the activity of such organizations are offered.

Стаття надійшла до редакції журналу 4 квітня 2012 року.